

हुमणीचा प्रदुभाव झालेले शेत

एकात्मिक नियंत्रण-

हया किडीचे जीवनचक्र व नुकसान करण्याच्या विशिष्ट पध्दतीला लक्षात घेउन हया किडीचे नियंत्रण करणे थोडे कठीण आहे. तथापी,जीवनचक्रातील प्रत्येक अवस्थेत मुख्यतः अळी व प्रौढ आवस्थेत योग्य नियंत्रणाचे उपाय केल्यास हया किडीने होणारे नुकसान कमी करता येते.

१) उन्हाळ्यात खोल नांगरटी केल्याने जमिनीत असलेल्या किडीच्या सुप्तावस्था (प्रौढ किटक) नाश पावतात.

२) पीकाच्या लावणी पहिले चारीमध्ये एरंडी खत (२५० कि.ग्रॅ प्रति हेक्टर) दिल्यास भुईमुगाच्या हया किडीने होणारे नुकसान टाळता येते.

३) पावसाळ्यात प्रथम पावसानंतर सायंकाळी हुमणीचे प्रौढ कीटक मोठया प्रमाणात जमिनीतून बाहेर येउन शेताच्या बांधावर असणा-या यजमान झाडांची पाने खातात. त्यासाठी रात्रीच्या वेळी शेतात प्रकाश सापळे लावुन किडीच्या प्रौढांना आकर्षुन त्यांचा नाश करावा.

४) रात्रीच्यावेळी यजमान झाडांच्या फांदया जोरात हलवुन खाली पडलेल्या पौढ किटकांना गोळा करुन ते केरोसीन किंवा कीटकनाशक मिश्रीत पाण्यात टाकुन नाश करावा.

५) यजमान झाडांच्या सर्व पानांवर व्यवस्थीतरित्या फवारले जाईल याप्रमाणे कार्बारील ५० टक्के वे.पा (२० ग्रॅम/१० ली पाणी) किंवा थायोडीकार्ब ७५ टक्के वे.पा.(१० ग्रॅम/१० ली पाणी) ची फवारणी करावी.

६) पीकाच्या लावणीपूर्वी फोरेट १० टक्के दाणेदार कीटकनाशक (२५ कि.प्रती हेक्टर) जमिनीतून दयावे.

७) भुईमुगाचे बीयाणे पेरण्यापुर्वी किटकनाशकांची बीजप्रक्रिया करणे जरूरी असते. क्लोरपायरीफॉस २० इ. सी किंवा क्विनॉलफॉस २५ इ. सी २५ मिली. प्रति किलो बियाण्याची बीज

प्रक्रिया करून तीन तास सावलीत वाळवून हयाच बियाण्याची पेरणी करावी.

८) हुमणीवर नियंत्रण ठेवण्याच्या कामी किडीच्या नैसर्गिक शत्रूंचा खूप महत्वाचा वाटा आहे. बगळा, चिमणी, घार इ. पक्षी व मांजर, रानडुक्कर, मुंगूस इ. प्राणी हुमणीच्या अळया आवडीने खातात.

९) परोपजीवी बुरशी (बिक्हेरिया बासियाना व मेटा-हायड्रीयम अॅनिसोपिली), जिवाणू (बॅसिलस पॉपीली) व सुत्रकृमी (हेटरो-हॅब्डीटीस) हे हुमणीचे नैसर्गिक शत्रू आहेत. त्यांचा वापर करून हुमणीचे योग्य नियंत्रण करता येते.

१०) उपद्रति विस्तारामध्ये पीक फेरबदलीसाठी एरंडी, कापुस अथवा तुरीची पसंदगी करावी, यामुळे पोषण उपलब्ध नसल्याने हुमणीच्या आळया मरतात.

११) उभ्या पीकामध्ये हया किडीचा उपद्रव आढळल्यास पीकाला देण्यात येणा-या पाण्यामध्ये थेंब - थेंब क्लोरपायरीफॉस २० इ.सी.५ लीटर प्रति हेक्टर वापरावे.

टिप - हुमणीचा उपद्रव व करावी लागणारी उपाययोजना विचारत घेतली असता हुमणीग्रस्त गावातील सर्व शेतक-यांनी हुमणी नियंत्रणासाठी सामुदायिक मोहिम हाती घेणे आवश्यक आहे.

लेख संकलन

डॉ. मिलिंद डी. जोशी

विषय विशेषज्ञ (पीक संरक्षण),
कृषि विज्ञान केंद्र, बारामती

डॉ. सय्यद शाकीर अली

प्रमुख व वरिष्ठ शास्त्रज्ञ,
कृषि विज्ञान केंद्र, बारामती

हुमणी

एक नुकसानकारक कीड

निर्मिती अर्थसहाय्य :

प्रकल्प संचालक आत्मा, पुणे

कृषि भवन, शिवाजीनगर, पुणे - ४११ ००५

फोन : ०२०-२५५ ३०४३१

E-mail: pdatmapune@gmail.com

तांत्रिक लेखन व प्रकाशन:

कृषि विज्ञान केंद्र, बारामती

माळेगांव खुर्द, बारामती, पुणे - ४१३ ११

फोन : ०२११२-२५५ २०७, २५५ २२७

E-mail: kvkbmt@yahoo.com

Web: www.kvkbaramati.com

हुमणी एक नुकसानकारक कीड

खरिप ऋतुमध्ये पिकांना नुकसान करणा-या विविध किडींपैकी **हुमणी** ही एक मुख्य बहुभक्षी किड आहे. हया किडीचा समावेश कीटक वर्गातील कोलीयोप्टेरा श्रेणीतील स्केराबीडी परिवारात होतो. ही किड मुख्यत्वे भुईमूग, ज्वारी, मका, मिरची व उसामध्ये मोठ्या प्रमाणात नुकसान करते. वालुकामय जमिनीमध्ये हया किडीचा उपद्रव मोठ्या प्रमाणात आढळून येतो. हया किडीच्या उपद्रवामूळे साधारणपणे ३० ते ८० टक्के नुकसान होत.

ओळख-

हया किडीच्या प्रथमावस्थेतील लहान अळ्या मलाई प्रमाणे पांढ-या शुभ्र, पिवळ्या डोक्याच्या व जवळजवळ ८ मि.मि.लांब असतात.हया अळीच्या छातीवर पायांच्या तीन जोड्या असतात. पुर्ण विकसीत अळ्या पिवळट सफेद, अर्धगोलाकार, बदामी डोक्याच्या व इंग्रजीच्या 'सी' अक्षराप्रमाणे दिसतात. अळीची लांबी जवळजवळ ४० ते ४५ मि.मि. असते. प्रौढ भुंगेरे तपकिरी किंवा बदामी रंगाचे १८ ते २० मि.मि. लांब व ८ मि.मि. जाड असतात. त्यांची पंखांची प्रथम जोडी ढालीप्रमाणे मजबूत असते, तर दुसरी जोडी पातळ व घडी करण्यासारखी लवचिक असते, ही दुसरी जोडी पहिल्या जोडीच्या सुरक्षीततेखाली असते व उडतांना मदत करते.

जीवनचक्र-

पावसाळ्यात, प्रथम पावसानंतर हया किडीचे प्रौढ भुंगेरे सायंकाळी जमिनीतून बाहेत येतात. हे किडे रात्रीच्या वेळी सक्रिय असतात. जमिनीतून बाहेर आल्यावर हे प्रौढ किडे कडूनींब, बोर, बाभूळ, सारख्या वृक्षांवर राहून गुजराण करतात. हया दरम्यान नर-मादा मिलन करतात व सुयोदयापूर्वी परत जमिनीत जातात, त्यामुळे दिवसा ही किड दिसुन येत नाही.

अंडी-

अंडी घालण्याचा कालावधी जुनच्या मध्यास असतो. मादा कीटक ओलसर जमिनीत साधारणपणे ८ ते १० से.मी. खोलपर्यंत साबुदाण्याच्या आकाराची व लांबट गोल अंडी घालते. एक मादा तिच्या जीवनकाळात जवळजवळ ५०-६० अंडी देते. अंडयामधून ९ ते १० दिवसात अळी बाहेर येते.

अंडी अवस्था

अळी-

अळी अवस्था ५ ते ७ महिन्याची असते. जमिनीत अळी साधारणपणे १० ते १५ से.मी.खोल अर्धगोलाकार पडून राहते. अळी ही पीकाला मुख्य नुकसानकारक अवस्था आहे.

अळी अवस्था

कोष-

ऑक्टोबर महिन्याच्या तिस-या आठवड्यानंतर थंडी सुरू झाल्यावर पुर्ण विकसीत अळी जमिनीत खोलवर कोषावस्थेत जाते. कोष हा तांबूस तपकिरी रंगाचा व टणक असतो. कोषावस्था २० ते २५ दिवसाची असते.

कोष अवस्था

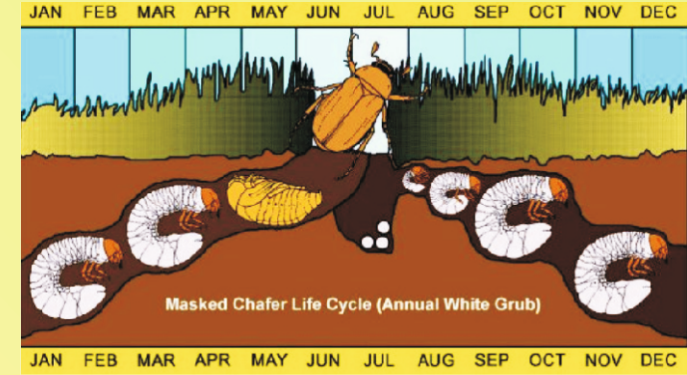
प्रौढ-

कोषावस्था पुर्ण झाल्यानंतर त्यातून निघणारे पौढ कीटक पहिल्या पावसापर्यंत जमिनीतच सुप्तावस्थेत राहतात. भुंगेरे सुरूवातीस पिवळसर पांढरट असतात. कालांतराने ते तपकिरी होतात. भुंगेरे साधारणपणे ८० ते ९० दिवस जगतात. अश्याप्रकारे हया किडीची वर्षात एक पिढी पूर्ण होते.

प्रौढ अवस्था

जीवनचक्र

नुकसान -

अंडयामधून निघणा-या प्रथमावस्थेतील अळ्या झाडाची तंतुमुळे खाणे सुरू करतात. तंतुमुळांच्या गैरहजेरीत ते सेंद्रीयतत्व खातात. तंतुमुळे खाल्यानंतर ते मुख्य मुळे खाण्यास सुरू करतात. हयाच्या परिणामाने उपद्रवित झाड वाळते. हयामुळे शेतात एका ओळीत झाड वाळल्याचे दिसून येते. पुष्कळदा उपद्रवीत झाडे वाळल्याने शेतात खास प्रकारचे ठिपके आढळतात. विशेषतः ऑगस्ट - सप्टेंबर महिन्यात हया किडीमुळे होणारे नुकसान जास्त असते.

हुमणीचा प्रदुभाव
झालेला ऊस